

Jørgen Poulsen

Demokratiforståelse i det liberale konstruktørprogram

1. I rationel undersøgelse må man argumentere ud fra en velartikuleret standard. En standard er et sæt af regler, der angiver, hvilke typer præmisser, der er relevant for et argument, og som ved udviklingen af et argument giver retningslinjer for, hvorledes der kan argumenteres for, at en præmis er mere velegnet end andre.¹ Politisk teori er en form for rationel undersøgelse. Nærmere bestemt, politisk teori kan defineres som forsøget på at tilvejebringe en standard, ud fra hvilken man kan formulere en kritik af samfundsstrukturer.² Kritik må her forstås på samme måde som i sammensætningen "kunst-kritik"; en rationel kritik er ikke nødvendigvis en nedrakning, den kan, hvis omstændighederne tillader det, ende i en positiv bedømmelse. Ud fra denne opfattelse er ideen om retfærdighed centralt placeret i politisk teori. Retfærdighedsprincipperne fungerer som arkitektoniske regler ved opbygningen af politisk teori. Ud fra disse kan det bedømmes, om et samfund eller et aspekt af samfundsrelationerne er velordnet og legitimt eller omvendt udbytende og illegitimt.

2. Det er ikke meningen at antyde, at politisk teori bør forstås som en simpel og velorganiseret akkumulation af påstande omkring et centralt arkitektonisk princip. Tværtimod, politisk teori må ses som en flerhed af konkurrerende programmer, der hver for sig forsøger at udfylde den samme funktion, at levere en standard for samfundskritik. Denne tese illustreres godt ved en meget generel klassifikation af programmerne i politisk teori; en klassifikation af forskelligartede, men hver for sig berettigede, og over for hinanden komplementære typer. Man kan skelne mellem marionet-

1) Standard er et niveaubegreb. En standard, der bruges til at vælge mellem andre standarder, er i relation til disse en metastandard. Se også note A efter teksten.

2) I. Kant, Kritik der reinen Vernunft, Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1971, S 373-375.

Jørgen Poulsen

Demokratiforståelse i det liberale konstruktørprogram

1. I rationel undersøgelse må man argumentere ud fra en velartikuleret standard. En standard er et sæt af regler, der angiver, hvilke typer præmisser, der er relevant for et argument, og som ved udviklingen af et argument giver retningslinjer for, hvorledes der kan argumenteres for, at en præmis er mere velegnet end andre.¹ Politisk teori er en form for rationel undersøgelse. Nærmere bestemt, politisk teori kan defineres som forsøget på at tilvejebringe en standard, ud fra hvilken man kan formulere en kritik af samfundsstrukturer.² Kritik må her forstås på samme måde som i sammensætningen "kunst-kritik"; en rationel kritik er ikke nødvendigvis en nedrakning, den kan, hvis omstændighederne tillader det, ende i en positiv bedømmelse. Ud fra denne opfattelse er ideen om retfærdighed centralt placeret i politisk teori. Retfærdighedsprincipperne fungerer som arkitektoniske regler ved opbygningen af politisk teori. Ud fra disse kan det bedømmes, om et samfund eller et aspekt af samfundsrelationerne er velordnet og legitimt eller omvendt udbytende og illegitimt.

2. Det er ikke meningen at antyde, at politisk teori bør forstås som en simpel og velorganiseret akkumulation af påstande omkring et centralt arkitektonisk princip. Tværtimod, politisk teori må ses som en flerhed af konkurrerende programmer, der hver for sig forsøger at udfylde den samme funktion, at levere en standard for samfundskritik. Denne tese illustreres godt ved en meget generel klassifikation af programmerne i politisk teori; en klassifikation af forskelligartede, men hver for sig berettigede, og over for hinanden komplementære typer. Man kan skelne mellem marionet-

1) Standard er et niveaubegreb. En standard, der bruges til at vælge mellem andre standarder, er i relation til disse en metastandard. Se også note A efter teksten.

2) I. Kant, Kritik der reinen Vernunft, Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1971, S 373-375.

programmer og konstruktørprogrammer. I et marionetprogram opfattes menneskene som marionetter, hvis handlinger bestemmes af makro-faktorer, som udefra trækker i trådene. De to vigtigste eksempler på marionetprogrammer er det konservative samfundslegeme-program og det marxistiske historisk-materialistiske forskningsprogram. I samfundslegeme-programmet ses samfundet som et permanent eksisterende legeme, der består af kortvarigt eksisterende dele (mennesker) under stadig udskiftning (Burke).³ Et sådant program er velegnet til forklaring af langsomt groende traditioner og til funktionelle forklaringer af samfundsfænomener. I det historisk-materialistiske program er mennesket indbegrebet af de sociale relationer, og menneskers handlinger bestemmes af faktorer, der fremstår som:

... en fremmed voldsmagt, der står uden for dem selv, og om hvilken de ikke ved, hvorfra og hvortil, som de altså ikke længere kan beherske, og som nu tværtimod gennemløber en ejendommelig række af faser og udviklingstrin, der er uafhængige af menneskets virke og færden, ja, der først dirigerer denne vilje og denne færden.⁴

Marionetprogrammerne har skabt sociologien,⁵ og menneskesynet i disse programmer regulerer den sociologiske betragtningsmåde, men

3) Citeret i J. Stuart Mill, Utilitarianism, On Liberty, and Considerations on Representative Government, London: J.M. Dent & Sons Ltd., 1972, p. 430.

4) Jeg støtter mig på K. Marx, Den Tyske Ideologi og Filosofiens Elendighed, København: Rhodos, 1974, specielt p. 11 og p. 44, men hele bindet er relevant for tolkingen. Min tolkning her er i overensstemmelse med L. Althusser, For Marx, København: Rhodos, 1969, specielt essayet "Marxisme og Humanisme", der også indeholder en afgrænsning over for liberal humanisme, som vil blive relevant i fortsættelsen af mit argument. Klare fremstillinger af den historiske materialisme som marionetprogram findes i Forord (de 15 tesser) og de vigtige forord til K. Marx, Kapitalen, (1. Bog), København: Rhodos, 1970-72. Bemærk specielt Kaufmanns fremstilling af Marx' metode, der utvetydigt beskriver et marionetprogram, og derefter Marx' kommentar (uden forbehold) om, at Kaufmann har beskrevet den dialektiske metode. I de nævnte forord benytter Marx mange gange udtrykket "naturlov" om sine opdagelser. Hvad Marx mener hermed, fremgår krystalklart af note 28 til Kapitalen, (1. Bog), op.cit. Marx fremsætter sommetider tvetydige udtalelser, der kan opfattes som "udialektiske" tilbagefald; men det er kun fair at holde fast ved, at Marx præcist har fremstillet den historiske materialismes hårde kerne som et marionetprogram.

5) Den historiske materialismes sociologiske styrke er velkendt; mindre kendt er den tidlige konservative sociologi. Den belyses fint i F.A. Hayek, Rules and Order, Law, Legislation and Liberty, vol. 1, Chicago: The University of Chicago Press, 1973, og The Mirage of Social Justice, Law, Legislation and Liberty, vol. 2, London: Routledge & Kegan Paul, 1976. En god originaltekst er D. Hume, A Treatise of Human Nature, Oxford: Clarendon Press, 1888, Book III, Part II.

angiver også dens grænser. Inden for disse programmer er det svært at finde fodfæste for en teori om rationelle institutioner. Hvorledes kan man konstruere rationelle institutioner, der passer til mennesker, som ser tingene på hovedet ligesom i et camera obscura?⁶ Endnu værre med det konservative program - der ligger ikke meget konstruktionshjælp i, at gammelt er godt. I konstruktørprogrammerne opfattes menneskene som rationelle aktører, der med en høj grad af overblik konstruerer deres samfundsinstitutioner. Det vigtigste eksempel i denne klasse er det liberale naturlig-retsprogram. Som man kunne vente, har dette program altid haft en tendens til sociologisk blindhed, og til dets udvikling kræves en væsentlig import af sociologisk indsigt fra marionetprogrammerne. Til gengæld har programmet en betryggende evne til at regulere konstruktionen af institutioner udtrykt ved en generel konstitutionalisme, og sådanne institutioner som repræsentativt demokrati, parlamentarisme, magtadskillelse samt menneskerettigheder. Dette må forklares med, at programmet indeholder en velovervejede procedure, der tillader at slutte fra "er" til "bør".

3. Erkendelsesteori falder naturligt i to afdelinger: epistemologi og doxalogi. Roden i begrebet epistemologi er det græske ord epistemē, der betyder noget i retning af sikker viden. Epistemologi er da læren om sikker og definitivt bevisbar viden. Moderne erkendelsesteori har vist, at epistemologiens område er ret begrænset. I streng forstand udgøres det af modsigelsesloven og de teoremer, der kan bevises i et endeligt antal skridt fra denne. Uden at strække begrebet ret meget kan man dog også regne simple faktapåstande om konkrete hvide svaners nærværelse i Brabrand sø til epistemologiens område. Allerede ved en påstand som "alle svaner er hvide" bryder epistemologien dog sammen. For det første er svaner en åben gruppe, der ikke kan kontrolleres i sin helhed; men dernæst - og vigtigere - både "svane" og "hvidhed" er åbne begreber, hvis afgrænsning hviler på upræcise relevanskriterier. Vi kan ikke på forhånd give kriterier for, hvorledes vi vil behandle

6) K. Marx, Den Tyske Ideologi ..., op.cit., p. 33. Parakdoksalt nok kan camera obscura-mennesker let danne sig en rationel opfattelse af dialektikken ved at læse Hegel. For hos ham står dialektikken på hovedet, og man må vende den om for at opdage den rationelle kerne i den mystiske skal.

opdukkende anomalier, i dette tilfælde tilsyneladende ikke-hvide svaner. Den illustrerende påstand er derfor så kompliceret, at den bryder epistemologiens rammer. Det græske ord *doxa* betyder formodning, og doxalogien er derfor forsøget på at opstille en standard, der gør det muligt at skelne mellem mere og mindre begrundede formodninger. Politisk teori, som al anden empirisk viden- skab, reguleres ud fra doxalogiske standarder.

4. Der kan gives en generel beskrivelse af et programs struktur.⁷ Et program er en kognitiv struktur, der svømmer i et hav af ano- malier. Lakatos' teori er derfor et forsøg på at opstille en standard for rationelt valg mellem programmer, der på forhånd kan betragtes som ufuldstændige; men netop derfor som strukturer un- der udvikling. Ifølge Lakatos kan et program karakteriseres ved sin hårde kerne. Den hårde kerne er den del af programmet, som vi ønsker at beskytte mod opdukkende anomalier. Den hårde kerne inde- holder således de centrale ideer, der leder vor undersøgelse (pro- grammets interne standard), og så længe vi arbejder inden for programmet, holder vi fast ved disse ideer. Når fakta modsiger programmets hårde kerne, må vi anerkende tilstedeværelsen af anomalier. Anomalier er programmets motor, de ansporer til udvik- ling. Typisk leder de til formulering af hjælpehypoteser, der kan agere stødpude mellem den hårde kerne og generende fakta. Der må stilles forskellige krav til disse hypoteser. For det første må de forklare anomalien på en måde, der ophæver modsigelsen i for- hold til programmets hårde kerne. I et godt program kan man på forhånd ud fra den hårde kerne regne ud, hvilken slags hjælpehypo- teser man vil anvende, når anomalierne opstår. Disse hjælpehypo- teser udgør tilsammen programmets beskyttende bælte. Programmet ud- vikler sig gennem strategiske ændringer i det beskyttende bælte som svar på anomalier i relation til programmets hårde kerne. Man kan sige, at programmets kvalitet indiceres af, hvor tæt en relation der kan etableres mellem ideerne i den hårde kerne og hjælpehypoteserne i det beskyttende bælte. Teoriens mekanik skal illustreres ved et eksempel (forenklet efter Lakatos). Newtons teorier er det berømteste eksempel på et program. Programmets

7) Fremstillingen i denne paragraf følger I. Lakatos, The Methodology of Scientific Research Programmes, Philosophical Papers, vol. 1, Cambridge: Cambridge University Press, 1978, kapitel 1, til hvis detaljerede og glim- rende artikel, der generelt henvises.

negative heuristik kræver, at vi beskytter Newtons tre love for bevægelse og Newtons tyngdelov (tilsammen programmets hårde kerne). Den positive heuristik kræver, at vi benytter disse love til at udvikle det beskyttende bælte. Antag, at vi bruger Newtons love til at kalkulere banen for en nyopdukket planet, og vi finder, at planeten afviger herfra (en anomali). Nu skal der opfindes hjælpehypoteser, der kan forene Newtons love med den genstridige planetbane. Ud fra den hårde kerne er det naturligt at gætte, at der må være en eller anden ukendt planet i nærheden, som skaber forstyrrelsen af den genstridige planetbane. Vi bruger Newtons love til at beregne den ukendte planets bane og masse. Vor hjælpehypotese testes. Hvis den bekræftes, har vi omskabt en anomali til et bekræftende indicium for programmet, dette kaldes for et progressivt problemskift. Hvis hypotesen afkræftes, må vi på den igen! Vi kan da for eksempel gætte, at den ukendte planet skjules af en sky af kosmisk støv. Vi kalkulerer støvets egenskaber og placering og sender en satellit op for at teste den nye hypotese. En bekræftelse må opfattes som et imponerende progressivt problemskift. Hvis vi derimod fejler igen og bliver ved med det trods nye forsøg, formindskes vor tiltro til programmet, og vi begynder at fornemme, at programmet kun er i stand til degenererende problemskift. Dette giver et godt billede af standarden for programmet. Når vi vælger mellem konkurrerende programmer, bør vi foretrække programmer, som synes i stand til progressive problemskift. Gentagne degenererende problemskift bør gøre os mistænksomme over for programmet og forøge vor villighed til at overveje konkurrerende programmer.

5. Der findes inden for rationel undersøgelse to måder at bruge ideer på: konstitutiv og regulativ anvendelse.⁸ Den konstitutive anvendelse er typisk epistemologisk, den regulative anvendelse er typisk doxalogisk. Konstitutiv anvendelse af ideer forudsætter en præcis korrespondance mellem anvendelsen af ideen og det, som den anvendes på. Når for eksempel et skakparti afsluttes med skakmat, da er den tabende konge præcis skakmat i overensstemmelse med skakreglerne, han er ikke kun skakmat i overvejende grad.

8) Jfr. I. Kant, *op.cit.*, B 221-23 og B 536-45. Kants grænsedragning mellem anvendelsesområderne for de to typer af anvendelse er dog præget af epistemologisk imperialisme.

Den konstitutive anvendelse af ideer falder især i to områder, dels hvor vi kan garantere præcis overensstemmelse mellem ide og virkelighed, fordi vi selv gennem konstitutive regler har defineret, hvad denne virkelighed er (for eksempel skak), dels ved en simpel anvendelse af robust dagligsprog på fakta i dagligdags situationer. Ved den regulative anvendelse af ideer argumenterer vi derimod "som om noget er tilfældet", selv om vi ikke kan bevise en præcis korrespondance mellem ide og virkelighed, eller måske har grund til at tro, at der faktisk kun er en delvis korrespondance.

6. Den centrale regulative ide i det liberale konstruktørprogram vedrører den rationelle rekonstruktion af institutioner. Ideen findes i to gensidigt supplerende versioner: partiel og generel analyse. Den partielle analyse sætter af fra spørgsmålet: ville rationelle aktører - i et samfund som det analyserede, men hvor den pågældende institution ikke fandtes - gennem en fair beslutningsprocedure kunne nå til beslutning om at danne den pågældende institution? Hvorledes ville de i givet fald se institutionens formål og grænser? Men selv om en partiel analyse viser, at institutionen er rationel, er der ikke dermed sket en endelig legitimering. Der er næppe tvivl om, at, for eksempel, Arbejdsretten er en rationel institution partielt betragtet; men det udelukker ikke, at man kunne hævde, at den er undertrykkende, fordi det omgivende samfund er kapitalistisk. Hvis man vil gennemføre en generel legitimering af Arbejdsretten, må den partielle analyse derfor suppleres med en generel analyse af samfundsinstitutionerne som helhed. De metodiske retningslinjer for generel og partiel analyse er de samme, blot foregår analysen på forskellige niveauer. Der skal her præsenteres et eksempel, der har talrige anvendelser såvel partielt som generelt. Betragt Fig. 1 på næste side.

		B	
		1	2
A	1	a_{11} b_{11}	a_{12} b_{12}
	2	a_{21} b_{21}	a_{22} b_{22}

Fig. 1.

Figuren skal fortolkes således: A og B er deltagerne i et spil. De kan hver for sig vælge mellem strategierne 1 og 2, og de skal foretage deres valg uafhængigt af hinanden. Hvis for eksempel A vælger strategi 1 og B vælger strategi 2, da vil A få afkastet a_{12} og B afkastet b_{12} . Vi antager, at spillerne ønsker at maksimere deres eget afkast.⁹ I ren spilteori opgør man afkastet i abstrakte nytteenheder ("utilities"), en praksis, der her vil blive fulgt. Sæt som eksempel:

$$\begin{aligned} a_{11} &= b_{11} = 8 \\ a_{22} &= b_{22} = -2 \\ a_{21} &= b_{12} = 15 \\ a_{12} &= b_{21} = -5 \end{aligned}$$

(fangernes dilemma). Dette spil kalder vi spil 1. I spil 1 vil det være rationelt for begge spillere at vælge strategi 2, der i spilteoretisk terminologi strikt determinerer strategi 1. Løsningen på spillet er da: $(a_{22}, b_{22}) = (-2, -2)$. Antag, at vi nu

9) Om "utility theory" (herefter "nytteteori") generelt, se: J. von Neumann & O. Morgenstern, Theory of Games and Economic Behavior, New York: John Wiley & Sons, 1953, kap. I, og R.D. Luce & H. Raiffa, Games and Decisions, New York: John Wiley & Sons, 1957, kap. 2. Nyttmaksimeringshypotesen bruges i denne teori udelukkende som empirisk randbetingelse. I det omfang, som et problem kan formuleres således, at antagelsen er opfyldt, er teorien relevant.

laver det samme spil med den tilføjelse, at hvis en spiller anvender strategi 2, da skal han betale 21 enheder i bøde (kald det spil 2). Løsningen i spil 2 er: $(a_{11}, b_{11}) = (8, 8)$. Antag yderligere, at vi laver et spil 3, hvor hver spillers træk er et valg imellem: om han vil spille med i spil 1 eller spil 2. Løsningen på spil 3 er: (spil 2, spil 2) = (8, 8). Hvis den samfundstilstand, som vi undersøger, er spil 2, da kan vi legitimere skatten i spil 2 ved hypotetisk at forestille os "naturtilstanden" i spil 1 uden denne skat. Vi kan da anvende løsningsteorien (spil 3) til at legitimere spil 2.¹⁰ Dette eksempel illustrerer gangen i det liberale konstruktørprogramms institutionsanalyse, og eftersom konstruktørprogrammet er en form for rationel undersøgelse, kan der gives en nøje beskrivelse af programmets falsifikationsbetingelser ved konsekvent anvendelse.¹¹ En analyse er åben for kritik på tre leder. (1) Man kan give en empirisk bedre formuleret og til den oprindelige analyse modsigende beskrivelse af aktørernes motivation og påvise, at dette ændrer løsningen. (2) Man kan give en empirisk bedre formuleret og til den oprindelige analyse modsigende beskrivelse af spillets struktur og påvise, at dette ændrer løsningen. (3) Man kan foreslå en bedre løsningsteori. I det analyserede tilfælde sker dette ved at foreslå et alternativ til spil 3, kald det spil 4. Man må da formulere et metaspil i forhold til spil 3 og 4, spil 5, og påvise, at spil 5 har spil 4 som løsning. Denne analyseform har åbne ender opadtil, men det er et generelt træk ved kognitive strukturer, som underkastes reglerne for rationel undersøgelse.

10) Hvis vi anvender teorien på et konkret eksempel, kan vi ikke på forhånd være sikre på, at spillerne i spil 1 vil konstruere spil 2, for vi kan ikke vide, om spillerne i spil 1 vil være rationelle. I Hobbes' terminologi: der kan være forskel på "consent of passions" og "consent of reason" (jfr. J. Poulsen, Erkendelsesteoretisk liberalisme. - En undersøgelse af værdirelativismens oprindelse og gyldighed, ikke publiceret speciale ved Institut for Statskundskab, Århus Universitet, 1977, (tilgængeligt på institutbiblioteket), p. 26). Det præcise løsningsbegreb (spil 3) giver en forbedrende analyse (jfr. W.V.O. Quine, Word and Object, Cambridge (Mass.): The M.I.T. Press, 1960, pp. 258-66 om "explication") af Hobbes' begreb "consent of reason" og en generel forbedring af den klassiske consent analyse. (Hermed åbnes der mulighed for en afgørende forbedring af argumentet i Poulsen, op.cit., pp. 68-70).

11) Falsifikation forudsætter både en påvisning af fejl og konstruktiv forbedring (jfr. Lakatos, The Methodology of ..., op.cit., pp. 31-37).

7. Hobbes giver i Leviathan (kapitel 13-15) et argument, der påfaldende ligner argumentet ovenfor. Hobbes sætter $a_{11} = b_{11} =$ almen velstand; $a_{22} = b_{22} =$ et liv, der er "... solitary, poore, nasty, brutish and short"; $a_{12} = b_{21} =$ omgående udryddelse, og $a_{21} = b_{12} =$ hurtig rigdom. Spillet's umiddelbare løsning, hvor der ikke findes samfundsinstitutioner, er analogt med spil 1 ovenfor (a_{22}, b_{22});¹² Hobbes drager to konklusioner. H 1: Det vil være rationelt for mennesker, der lever i en interessekonflikt, men som vinder meget ved at samarbejde og taber meget ved anarki, at underkaste sig "den gyldne regel":

... do not that to another, which thou wouldest not have done to thyselfe.¹³

Vend tilbage til spil 1-3 ovenfor. Vi gav spil 2 som en rationel institutionel forbedring over spil 1, set ud fra spil 3. Bemærk, at den gyldne regel generaliserer dette og præcis angiver kriteriet for, hvilke institutionelle forbedringer der ud fra spil 3 vil kunne laves på spil 1. Den gyldne regel, eller mere præcist den spilteoretiske udformning heraf, giver da et generelt kognitivt kriterium, der må opfyldes af institutioner, som rationelt skal løse konflikter, hvor spillerne vinder meget ved at samarbejde og taber meget ved anarki.¹⁴

8. Hobbes ser, at det fra H 1 vil være rationelt at indføre en konfliktløsningsmekanisme hvilende på simpel majoritet (H 1.1).¹⁵

12) Man kunne synes, at rationaliteten hos Hobbes' aktører er ret kortsynet, dette er dog ikke nødvendigvis tilfældet. Mancur Olson har påvist, at mange problemer i forbindelse med opbygningen af samfundsinstitutioner antager denne karakter, simpelt hen fordi der er mange rationelle aktører, der træffer beslutninger uafhængigt af hinanden (Mancur Olson, The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups, Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1971, kap. 1). Der er nogle ret dybe ligheder mellem Hobbes og Olson. For eksempel ser Olson ligesom Hobbes, at hvis folk handlede efter "den gyldne regel", ville et kollektivt rationelt udfald opnås (antydnet i Olson, op.cit., p. 12); men ligesom Hobbes mener han, at dette ikke kan blive spillet's løsning, medmindre aktørerne udsættes for sanktionerede institutioner, som kan tvinge dem - udefra - til at handle i deres langsigtede interesse (jfr. den interessante diskussion af fagforeninger og rationaliteten af "closed shop" i Olson, op.cit., kap. 3).

13) T. Hobbes, Leviathan, Great Britain: Penguin Books, 1968, p. 214.

14) For forholdet til værdirelativismen se note B i slutningen af artiklen.

15) Hobbes, op.cit., pp. 220-21.

Da Hobbes' argument på dette punkt er temmelig uklart, skal der her leveres et alternativ. Vi starter fra H 1 og tilføjer, at aktørerne i forhold til den situation, der foreligger i naturtilstanden, er groft taget fysisk og mentalt lige.¹⁶ Der vil derfor ikke være basis for ud fra H 1 at tillægge aktørerne forskellig vægt i samfundets konfliktløsningsmekanisme.¹⁷ Men da vi har konstateret, at det er rationelt for alle parter, at samfundet har en konfliktløsningsmekanisme, som virker, også når aktørerne er uenige, står vi over for valget mellem de metoder, der tillader kollektiv løsning i konfliktsituationer, og som alligevel tillægger aktørerne samme vægt. Der kan være tale om lodtrækningsmetoder eller afstemningsmåder. Lodtrækningsmåder må forkastes, da de minimerer samfundets mulighed for rationel målsøgen, og blandt afstemningsmåderne ses det, at kun simpel majoritet lades tilbage. Hvis en minoritet kunne tælle mere end en majoritet, ville H 1 være brudt. Dette gælder også, hvis minoriteten har negativt veto (kvalificerede flertalsvalgmetoder). Simpel majoritet er da hovedprincippet, og afvigelser herfra kræver særlig begrundelse.¹⁸

Hobbes har dog også et andet sæt konklusioner. H 2: Det vil være rationelt for aktørerne at følge den gyldne regel; men de

16) Som Hobbes siger: der vil ikke være meget forskel på deres evne til at overleve i naturtilstanden (jfr. Hobbes, op.cit., p. 183). Efter indførelsen af Occam-Hooker-princippet i § 9 vil det være muligt at vende tilbage og formulere en mere urban begrundelse for simpel majoritet. Den vil da køre på, at der ikke kan gives en alment akcepteret begrundelse for at indføre en grundlæggende konfliktløsningsmekanisme med indbygget forskellig aktørvægt. Man bør dog bemærke, at Hobbes' "grundlovgivende forsamling" ikke er tænkt som en praktisk forfatningsinstitution, men som en erkendelsesteoretisk konstruktion, der som metaspil skal begrunde et helt andet sæt af samfundsinstitutioner. Dette er inden for konstruktørprogrammet en vigtig heuristisk mekanisme (regulativ ide, jfr. §§ 5 og 6). I analysens øverste metaspil må der ikke være forskel på aktørernes vægt, men ud fra dette kan der måske argumenteres for forskellig vægt på de lavere spilniveauer (se også § 11).

17) Det er denne vægtbetragtning, der giver deduktionen hos Hobbes og Locke et mekanistisk præg, som gør, at de ofte bliver misforstået. For at være helt eksplicit: hvis for eksempel 30 pct. af befolkningens stemmer var nok til at afgøre en sag, ville man stå i den situation, at der både kunne være 30 pct. for og 30 pct. imod. Hvis man alligevel skulle løse denne inkonsistens, så at samfundet kunne bevæge sig (Locke), måtte man give den ene af grupperne større vægt end den lige så store modgruppe. Men dette kan ikke formuleres i en generaliserbar almen maksime (Kants præcisering af H 1).

18) Minoritetsbeskyttelse og begrænset magt kan sagtens indføres på et senere stadium af analysen; pointen her er blot, at dette kræver særskilt rationel begrundelse.

gør det ikke, medmindre der findes en magt, der kan tvinge dem til det (jfr. den tidligere fremdragne parallel hos Mancur Olson i analysen af fagforeninger og "closed shop"). H 2.1: denne magt må i sidste instans være udelt, da dens dele ellers ville ligge i strid med hinanden og vende tilbage til "the state of war" (betänk, at uden for vinduerne i Hobbes' studerekammer var forholdet mellem konge og parlament ved at udvikle sig til borgerkrig). Heraf følger, at denne magt, suverænen, står over loven (der kan ikke være nogen til at dømme suverænenes lovbrud). Hobbes forestiller sig den samlede gang i argumentet således: Fangernes dilemma \Rightarrow H 1 \Rightarrow H 1.1 (samfundskontrakt); men flertallet indser H 2 og H 2.1 og overgiver straks som første og eneste handling al magt til suverænen. Her øjnes en fundamental modsigelse. På Hobbes' præmisser er suverænen i en "state of war" med sit folk (ingen fælles dommer med kompetence til at løse indbyrdes konflikter fredeligt); med de for folket - på Hobbes' præmisser - ulykkelige følger. H 1 og H 2.1 modsiger hinanden fundamentalt, og det har Hobbes selvfølgelig set, men hans svar er blot en forkølet utilitarisme.¹⁹ Hobbes' program har H 2 og H 2.1 i den hårde kerne og H 1 i det beskyttende bælte, og programmet degenererer i anomalien. Locke så modsigelsen,²⁰ og han skabte det liberale konstruktørprogram ved at stille Hobbes på hovedet; for Locke er H 1 kernen og H 2 anomalien, der skal fjernes.

9. I Two Treatises of Government (II, section 5) citerer Locke Hooker for et vigtigt princip, der motiverer menneskers tænkning i naturtilstanden:

things which are equal, must needs have one measure.

Heri ligger, at distinktioner, der ikke er tilstrækkeligt begrundet, ikke bør foretages. Forstået således er Hookers princip blot en specialiseret anvendelse af et kendt erkendelsesteoretisk princip: "Occams Razor". Anvendelsen af princippet får dog en særlig dynamik inden for politisk teori. Princippet peger på, at forskelle i menneskers rettigheder må begrundes ud fra ligheder på et højere niveau. Man kan sige, at Hookers princip er Lockes ækvi-

19) Hobbes, op.cit., p. 238.

20) Locke, Two Treatises of Government, (II), Cambridge: Cambridge University Press, 1963, section 13 og section 90.

valent til Hobbes' gyldne regel, hvilket da også klart fremgår af Hookers brug af princippet i citatets umiddelbare fortsættelse. Forskellen på Hobbes og Locke er nu, at Lockes aktører er i stand til at tage delvis hensyn til princippet, selv om de ikke er tvunget til det. Aktørernes umiddelbare motivation (motivation af 1. orden) er som hos Hobbes; men i situationer som spil 1-3 (jfr. § 6) indser de, at spil 2 er bedre end spil 1 og er i stand til i nogen grad at handle herefter (2. ordens motivation). 2. ordens motivation kan ikke fuldkomment overvinde en modstridende 1. ordens motivation, det er derfor samfundskontrakten oprettes (Locke, Two Treatises ... (II), op.cit., §§ 124-28); men den er stærk nok til at virke som vejledning for, hvornår regering og borgere bevæger sig inden for naturlig ret, og hvornår de ikke gør det. Man vil se, at spillet hos Locke er mere sløret end hos Hobbes; men det giver til gengæld basis for endnu en vigtig innovation. Efter som naturtilstanden hos Locke aldrig opgives helt - den er altid det naturlige sammenligningspunkt ved bedømmelsen af de politiske institutioners rationalitet og legitimitet - kan den naturlige ret bruges til at afgrænse legitim magtanvendelse. Lad os igen se på spil 1-3. Skatteinstitutionen i spil 2 legitimeres af sammenhængen med spil 1 og 3. Disse viser, at skatteinstitutionen tjener et rationelt formål; men denne legitimering har en dobbelt æg, den viser både institutionens legitime formål og samtidig grænsen for legitim beskatning. Antag, at vi danner spil 2b ligesom spil 2 bortset fra, at der lægges en skat på 5 enheder på anvendelsen af strategi 1. Løsningen på spil 2b er: (3,3) + 10 enheder i skat til staten. Lad os antage, at vi danner spil 3b ligesom spil 3 bortset fra, at vi tillader et nyt træk, nemlig valget af spil 2b. Løsningen på spil 3b er stadig, som i spil 3: (spil 2, spil 2). En skat som i spil 2b kan derfor på det foreliggende grundlag ikke legitimeres.²¹ Denne argumentationsform er

21) Analysen er en partiel analyse. Hvis skatten (spil 2b) skal kunne legitimeres, må dette ske gennem en påvisning af skattens rationalitet i et mere omfattende spil.

central for alle Lockes politiske argumenter.²² Vi kan nu se, hvorledes Locke har formuleret et progressivt problemskift over Hobbes. Den samme standard, der tillader legitimering, fastlægger også principperne for negativ kritik (se § 1). Begrundelsen for, at dette er et nødvendigt krav til en rationel undersøgelse, er helt analog til begrundelsen hos Popper for, at en videnskabelig teori skal trække en grænse gennem den mulige empiri således, at både falsifikation og bekræftelse er principielt mulig.

Konsekvensen hos Locke bliver, at der er trukket grænser for regeringens magt. For Locke har regeringen ikke absolut magt, regering er et tillidshverv (trust), der overvåges af folket. Hvis regeringen bryder tilliden, og den ikke kan udskiftes på anden måde, da må folket i sidste instans foretage en "appeal to heaven".²³

10. Konstruktørprogrammet sigter mod en samlet planlægning af rationelle samfundsstrukturer. Derfor må de vigtigste samfundsinstitutioner afstemmes i forhold til hinanden, og som følge heraf kan man ikke betragte de snævert politiske institutioner i isolation. Demokratiforståelsen må derfor med nødvendighed indeholde et grundrids af den politiske økonomi. Dette fremgår også med al ønskelig tydelighed af Lockes argument; men inden for den politiske økonomi degenererer Lockes program ret hurtigt. En foreløbig forklaring herpå kan findes i, at Locke inden for den politiske

22) Et eksempel (J. Locke, *The Second Treatise of Government (An Essay Concerning the True Original Extent and End of Civil Government) and A Letter Concerning Toleration*, Oxford: Basil Blackwell, 1966, p. x.

The whole trust, power, and authority of the magistrate is vested in him for no other purpose but to be made use of for the good, preservation, and peace of men in that society over which he is set, and therefore ... this alone is and ought to be the standard and measure according to which he ought to square and proportion his laws, model and frame his government. For if men could live peaceably and quietly together, without uniting under certain laws and growing into a commonwealth, there would be no need at all of magistrates or politics, which were only made to preserve men in this world from the fraud and violence of one another; so that what was the end of erecting government ought alone to be the measure of its proceeding.

23) Referencer til Lockes syn på regeringen som tillidshverv er Locke, *Two Treatises ...*, (II), *op.cit.*, § 22, §§ 110-11, kap. II, § 149 og § 242. Det bør måske for fuldstændighedens skyld tilføjes, at en "appeal to heaven" ikke er en from bøn i kontemplative omgivelser, men revolutionær virksomhed.

økonomi forlader det metodemønster, der lå under konstruktionen af de progressive problemskift i den snævert politiske del af programmet. I teorien om den politiske magts grænser anvendte Locke generel analyse (se § 6), han forestillede sig de politiske institutioner som løsning på et problem om at regulere samarbejdet mellem samfundets mange enkeltindivider ud fra regler, der kunne legitimeres ud fra ønsket om at tilgodese det fælles bedste. Inden for politisk økonomi producerer Locke derimod en teori, der hviler på en kunstig atomistisk opfattelse af samfundsproduktionen. Denne omstændighed lader betragtningen om en økonomisk struktur til fælles bedste falde uden for synsfeltet; en omstændighed, der kan tillægges en vis pragmatisk værdi; hvis man har besluttet sig til at nå de konklusioner, som Locke på forhånd stiller op som mål (Locke, Two Treatises ..., (II), op.cit., § 25). Mere teknisk kan det fastslås, at Locke opgiver den generelle analyse til fordel for en trinvis opbygning med sammendygning af partielle analyser; men dette skaber særlige problemer (se § 6), som Locke ignorerer.

Lockes argument ser i grove træk således ud:²⁴

L 1: I overensstemmelse med Hooker princippet tages der udgangspunkt i en situation, hvor aktørerne har fælles ejendomsret til de naturlige ressourcer. Problemet er da, at konstruere et spil, som forklarer og legitimerer overgangen til privat ejendomsret (Locke, Two Treatises ..., (II), op.cit., § 25).

L 2: Spillets struktur specificeres:

- a) Der er intet behov for samarbejde i produktionen (Lockes paradigmeeksempel på produktion er plukning af vilde bær). (Locke, Two Treatises ..., (II), op.cit., § 26 og § 28).
- b) Der er ingen knaphed.²⁵

24) Denne analyse kan med udbytte sammenlignes med rekonstruktionen af Lockes politiske økonomi ud fra et gammel-liberalistisk synspunkt (R. Nozick, Anarchy, State, and Utopia, Oxford: Basil Blackwell, 1974, Part II, Section I) og ud fra et marxistisk inspireret synspunkt (C.B. Macpherson, The Political Theory of Possessive Individualism. Hobbes to Locke, Oxford: Oxford University Press, 1962, kap. V). Begge analyser er af en høj kvalitet og har været til nytte for nærværende fremstilling, der dog på væsentlige punkter afviger fra dem begge.

25) Sammenlign: Macpherson, op.cit., kap. V, 2 ii-iii, og Locke, Two Treatises ..., (II), op.cit., § 37

Problemet er da ud fra denne spillestruktur at formulere en rationel institutionel regel, der regulerer, hvem der har ret til at tilegne sig hvad fra de fælles ressourcer.

L 3: Lockes løsning er:

- a) Enhver har ret til produkterne af eget arbejde (Locke, Two Treatises ..., (II), op.cit., §§ 23-30). (Under den foreslåede spillestruktur kan der vanskeligt rettes indvendinger herimod. Husk at Locke kun generaliserer, at enhver har ret til at tygge de bær, som han selv putter i munden (fra et uopspiseligt forråd)).
- b) Det er rationelt, at aktørerne tillader hinanden at indgå bindende aftaler, hvis de impliceredes samtykke er frivilligt (Locke, Two Treatises ..., (II), op.cit., § 28).²⁶
- c) Det er rationelt at tillade indførelsen af gult metal som generel ækvivalent, hvis man samtidig lader det være en frivillig sag, om man vil anerkende den generelle ækvivalent.

L 4: Fordelingen af samfundets ressourcer er legitim, hvis den hviler på overholdelse af reglerne i L 3.²⁷

Man vil se, at L 4 leder en mulig kritik af den politiske økonomi i retning af empiriske overvejelser af den oprindelige akkumulation, et punkt, der som bekendt ikke forblev upåagtet. Dette viser klart kontrasten mellem Lockes teori om samfundets snævert politiske og økonomiske institutioner. I analysen af samfundets snævert politiske institutioner brugte Locke flere hundrede sider på at påvise, at det er irrationelt at søge svar på spørgsmål om legitimitet ved anvendelse af en genetisk analyseform. Lockes selvvalgte modstander, Robert Filmer, havde forsøgt at legitimere kongernes absolutte magt ved at aflede den fra Adams gud-givne ret-

26) (Locke, ibid., (II), § 28). Locke siger det ikke direkte; men det er heller ikke nødvendigt for ham, da det følger generelt af consent-analysemetoden. Det er i hvert fald også vanskeligt at legitimere tjeneren i naturtilstanden på anden måde (Nozick, op.cit., p. 151, som følger Lockes synsvinkel og anfører princippet eksplicit). Man forstår bare ikke, at nogen mennesker i spillestrukturen L 2 ville have lyst til at blive tjener!

27) Jfr. Nozick, op.cit., p. 151.

tigheder. Locke erstattede denne genetiske analysemåde med den regulative ide: at grænserne for politisk magt måtte findes ud fra en forestilling om, hvad rationelle aktører ville være beredt til at give fra sig af kompetence til de politiske institutioner; institutioner, hvis funktion og grænse bestemmes ud fra forestillingen om det fælles gode.²⁸ Da Locke vender sig mod den politiske økonomi, erstattes den generelle - funktionsorienterede og synkron - analysemåde med en genetisk orienteret sammendynkning af partielle analyser. Lockes analyse indeholder en del fejl, som meget instruktivt viser farerne i konstruktørprogrammets analysemåde, specielt hvad angår partiel analyse. Lad os betragte overgangen fra L 1 + L 2 til L 3. Det fremgår af Lockes argumentation, at reglerne L 3 (a), L 3 (b) og L 3 (c) begrundes hver for sig i forhold til L 2; den samlede virkning af reglerne betragtes først efter, at de tre regler hver for sig er legitimeret, og uden at Locke mener, at disse ret betydelige virkninger kan virke tilbage og påvirke accepten af reglerne. Betragtet hver for sig er det svært at indvende noget mod nogen af reglerne; betragtet i forhold til L 2 er de hver for sig, *ceteris paribus*, plausible. Men reglerne har tilsammen en strukturel virkning: interaktionen mellem reglerne giver anledning til, at begge specifikationer af spillet i L 2 negeres (Locke, Two Treatises ..., (II), op.cit., §§ 45-50). Reglernes strukturvirkning er således at gøre den spillestruktur, der legitimerer dem, uaktuel; men dermed kortsluttes Lockes argument.²⁹ Hvis samfundets økonomiske struktur er præget af samarbejde i produktion og knaphed på ressourcer, giver Lockes argument ingen grund til at tro, at regelsættet i L 3 sta-

28) Lockes afvisning af genetisk forklaring som legitimeringsskabende analyseform fremgår klart af en bemærkelsesværdig parentes i Locke, Two Treatises..., (II), op.cit., § 103. Et klart eksempel på anvendelse af forestillingen om rationel rekonstruktion - fælles gode som kritisk ide - findes i ibid., § 110, og dette er generelt en forudsætning for "trust" teorien; der findes mange lignende analyser i Locke, The Second Treatise ..., op.cit., (= Two Treatises ..., (II), op.cit.).

29) Bemærk, at Lockes sammendynkning af partielle analyser bryder sammen, fordi han ikke på adækvat måde betragter de generelle strukturvirkninger, en situation, der er analog til sammenstillingen af partielle argumenter for rationaliteten for enkeltindustrier ved lønsenkning med henblik på industriens ekspansion, et argument, der, som Keynes viste, ikke umiddelbart kan anvendes generelt, på grund af generel strukturændring (her faldt i den samlede efterspørgsel).

dig være den rationelle løsning på konstruktionsproblemet. Lockes politiske økonomi er omtrent lige så kritisk i relation til forvaltningen af økonomisk magt, som Filmers af Locke stærkt kritiserede teori er i relation til politisk magt. For Locke var udøvelsen af politisk magt et tillidshverv, et perspektiv, der helt forsvandt i den politiske økonomi, og dette måtte i betragtning af de bastante uligheder, som Locke forsøgte at legitimere, lede til modsigelse. Jefferson gentænkte Lockes politiske økonomi på en måde, der bedre harmonerede med Lockes politiske analyser, men som på den anden side ikke var udformet som stringent teori.³⁰ En egentlig rekonstruktion af den politiske økonomi, der passer til Lockes politiske analysemåde, foreligger først med Marx' merværditeori. Når Marx betragter L 3, vil han acceptere og fastholde L 3 (a) (samme tendens som Jefferson); men for at undgå undermineringen af denne regel må han forkaste L 3 (b)-(c). Marx' generelle skepsis over for pengeøkonomi (L 3 (c)) er velkendt; men også L 3 (b) kritiseres som "formel frihed".³¹ Når jeg fremhæver, at merværditeorien ligger i naturlig forlængelse af Lockes politiske teori, skyldes det, at teorien opstiller en standard, der i synkront og generelt perspektiv tillader en konkret kritik af økonomisk magt, dvs. angiver grænser for økonomisk magt som tillidshverv, der korresponderer fint med Lockes teori om grænserne for politisk magt. Merværditeorien etablerer et progressivt problemskift over Lockes politiske økonomi, der passer fint sammen med problemskiftet i Lockes teori om politisk magt. Men selv om merværditeorien passer godt ind i konstruktørprogrammets udvikling, indeholder den alligevel væsentlige svagheder. Det vil huskes, at Lockes arbejdsværdilære L 3 (a) deduceres fra L 2, som fastlægger en spillestruktur, hvor den økonomiske produktion karakteristisk ikke opfattes som et samarbejde. Det er denne omstændighed, der gør L 3 (a) plausibel. Hvor hver enkelt producerer hver

30) T. Jefferson, The Portable Thomas Jefferson, New York: The Viking Press, 1975, pp. 396-7.

31) Denne tolkning strider mod Marx' og senere marxisters selvforståelse. Problemet er kompliceret og skal ikke følges videre her. Jeg skal ved en senere lejlighed argumentere for, at tolkningen kan støttes af såvel historiske som logiske argumenter. Det skal dog påpeges, at der er den hage ved Marx' egen begrundelse for arbejdsværdilæren, at den hviler på en logisk fejlslutning (se Poulsen, op.cit., kap. 3, note 10 og 11 og den hertil knyttede tekst).

for sig, er det let at identificere produktet af hver enkelts arbejde; men hvor den økonomiske produktion karakteristisk er et samarbejde, er dette en ret umulig opgave.³² Hvis produktivkræfterne er svagt udviklede er dette ikke særligt alvorligt, eftersom arbejderne i denne situation ikke producerer ret meget mere i et samprodukt, end de ville have gjort ved at producere hver for sig. Derfor kan L 3 (a) omtrentlig anvendes; men i et samfund, hvor en væsentlig del af det samlede produkt netop skyldes samvirket, bryder regelen sammen.³³ I et samfund, hvor langt den største del af produktionen skyldes samvirket, er regelen ikke alene svær at anvende; den vil give anledning til uligheder, hvis legitimitet ikke er umiddelbart indlysende, eftersom regelen fokuserer på forskelle mellem aktørernes produktivitet, der set i forhold til effekten af samarbejdet er marginal.

11. Der skal her præsenteres en skitse af endnu en fejlagtig version af konstruktørprogrammet; men forhåbentlig en version, hvis fejl er mere raffinerede end de hidtil præsenterede versioner (et progressivt problemskift). Inspirationen er hentet i John Rawls' banebrydende værk "A Theory of Justice", men vil adskille sig så meget herfra, at der ikke kan tales om en præsentation af Rawls' teori.³⁴ Rawls' basale indsigt vedrører betydningen af spil-

32) Problemet dukker op som en lagune hos Marx, der ukritisk må antage at arbejdsmarkedet vil give en brugbar afvejning af forskellige kvaliteter af arbejde. Problemet for Marx er at producere en mekanisme, som skaber en afvejning mellem forskellige kvaliteter af arbejde. Først efter at der er etableret en relativ lønsskala, som ikke er udbytende, kan Marx etablere udbytningsrelationen. Marx nævner problemet flere gange i Kapitalen, op.cit., 1. Bog, bd. 1, pp. 139-40; men katten slippes først rigtig ud af sækken i 3. Bog, bd. 1, p. 196.

33) Nozick forsøger at fastholde Lockes oprindelige argument på en måde, der klart viser argumentets strukturblindhed. Nozick indser nemlig, at han, hvis argumentet skal holde, må forudsætte, at indkomst-fordeling er en illusion. Nozick siger, at samfundet lige så lidt har en fordeling af indkomst, som det har en fordeling af ægtefæller (Nozick, op.cit., p. 150)! Opfindsomt, men rent nonsens som økonomisk kausalteori.

34) Rawls har præsenteret sin teori dels i en serie af artikler, af hvilke den vigtigste er "Justice as Fairness" fra 1958 (lettest tilgængelig i P. Laslett og W.G. Runciman (eds.), Philosophy, Politics and Society, Oxford: Basil Blackwell, 1969, pp. 132-157), dels mere definitivt i bogform (Rawls, A Theory of Justice, London: Oxford University Press, 1972). Det kan betale sig at læse begge versioner, der adskiller sig væsentligt fra hinanden. Kritikken af Rawls er allerede af et sådant omfang, at man kan tale naturligt om en Rawls industri. Den bedste kritik, jeg hidtil har læst, er den marx-
(fortsættes næste side)

teori for udformningen af rationel normativ politisk teori, og hermed muligheden for nyfortolkning og opvurdering af den sociale kontraktteori som en rationel argumentationsform. Når jeg, på trods af en høj vurdering af Rawls' indsats, vil forholde mig ret frit til Rawls' teori, skyldes det, at det egentlig aldrig lykkes Rawls at omsætte sin vision til substantiel teori, det bliver aldrig klart, hvilket spil Rawls aktører faktisk spiller.³⁵ Argumentets struktur søges klargjort gennem opstilling i teser.

T 1: Et samfund kan betragtes som en mere eller mindre velafbalanceret organisation af personer, hvis interaktion reguleres af generelle regler. Reglerne specificerer et system af samarbejde til fælles fordel, i den forstand, at afkastet til alle er større på grund af samarbejdet, end det ville have været, hvis personerne stod som isolerede individer. Der er i denne forstand tale om et sammenfald af interesser; men personerne har også naturligt en interessekonflikt, da de alle ønsker mere end mindre ved fordelingen af samarbejdets produkt.³⁶

T 2: Strukturen i afkastene, der nævnes i T 1, svarer helt til en generel udgave af fangernes dilemma. Alle har fordel af et sæt af regler, der koordinerer spillernes adfærd og sikrer, at kollektiv rationalitet slår igennem, også selv om dette ændrer afkastningsmatricen således, at ubegrænset individuel nyttemaksimering ikke længere kan betale sig (se §§ 6 og 7). Det vil huskes, at løsningen på

(note forts.)

istisk inspirerede R.P. Wolff, Understanding Rawls, Princeton: Princeton University Press, 1977. Men politologer vil også finde relevante betragtninger i "Justice: A Spectrum of Responses to John Rawls' Theory", American Political Science Review, vol. LXIX, June 1975, No. 2, pp. 588-675, og i B. Barry, The Liberal Theory of Justice. A Critical Examination of the Principal Doctrines in "A Theory of Justice" by John Rawls, Oxford: Clarendon Press, 1975. Gammel-liberale vil kunne hente trøst i Nozick, op.cit., Part II, kap. 7; men næppe helt tilfredsstillende modargumenter.

35) Wolff, op.cit., pp. 47-51, samt kap. 15. Roden til Rawls' problemer må formodentlig findes i en forældet metodeopfattelse, der indeholder komponenter af epistemologisk imperialism.

36) Denne tese er nærmest en lidt kluntet oversættelse af en passage hos Rawls (A Theory ..., op.cit., p. 4). Den følgende tolkning af tesen, der sætter den i forbindelse med spilteori, findes derimod ikke hos Rawls. Formodentlig fordi Rawls ikke selv har forstået, hvor meget hans teori er afhængig af Hobbes (se ibid., p. 11).

institutionskonstruktionsproblemet generelt var, at institutionerne skulle sikre en koordinering af spillernes adfærd, der fik dem til at handle, som om de fulgte en maksime, som de kunne ville var en almen lov.

Der bør knyttes nogle bemærkninger til T 1 og T 2. For det første, T 1 er tænkt som en empirisk præmis, dvs. T 1 giver nogle empiriske randbetingelser for anvendelsen af den teori, der her skal opbygges. I for eksempel institutioner, hvor det ikke kan betale sig for folk at samarbejde, er den følgende teori ikke relevant. Jo nærmere en situation kommer til de betingelser, der er skitseret i T 1, jo mere relevant bliver den følgende teori. Om T 2 gælder det, at jeg simpelt hen overtager Leviathan argumentet, der blev skitseret i §§ 6-7. Man kunne tænke sig, at dette argument forudsætter en absolut symmetri mellem spillernes afkast, således som det syntes at fremgå af de afkastningsspecificeringer, der da blev foretaget. Dette er ikke meningen. Det er klart, at det symmetriske spil er kernetilfældet for argumentationen for "den gyldne regel", men så længe de relative størrelser af afkastene i rubrik 1-1 og rubrik 2-2 er meget større end forskellene inden for de to rubrikker mellem spillerne, så længe synes løsningen at holde (altså: $|a_{11}-b_{11}| + |a_{22}-b_{22}| \ll (a_{11} + b_{11} - a_{22} - b_{22})$). I matematisk sprogbrug: løsningen på institutionsproblemet i fangerens dilemma er strukturelt stabil over for mindre forstyrrelser i symmetrien mellem spillerne. (En pointe, som Hobbes foregriber med forbløffende præcision. Hobbes, *op.cit.*, pp. 183-84). Den her skitserede betingelse synes opfyldt allerede ved en ret beskeden udvikling af produktivkræfterne.

Vi er nu nået frem til en teoretisk afgrænsning af konstruktionsprincipperne for rationel institutionsdannelse. Problemet er, at det er svært at vide, hvorledes princippet kan udformes operationelt. Vi diskuterer rationelle nyttemaksimerende aktører, og sådanne vil udvise stor opfindsomhed, når det drejer sig om at varetage egne interesser, og kunne ville, at det, der særligt tjener egne interesser, skulle være almen lov. Der må formuleres et spil, der minimerer denne nærliggende tendens til skævhed.

T 3: Antag følgende spillestruktur. En tilfældigt valgt aktør formulerer et generelt princip for tildeling af pligter

og rettigheder til forskellige abstrakt formulerede positioner. De andre aktører vælger nu deres position i "samfundet" først, og den aktør, der først formulerede principperne for samfundets institutionsopbygning tildeles den sidst tiloversblivende position. Hvis andre spillere er utilfredse med det oprindelige regelvalg, kan de protestere og selv formulere et sæt principper for institutionskonstruktion; men også derefter acceptere den tiloversblevne rolle, efter at de andre aktører har foretaget deres positionsvalg.³⁷

Spillestrukturen i T 3 skulle sikre anvendelsen af den teoretiske regel for institutionskonstruktion på en måde, der sikrer mod skævhed. Hvis man ikke er villig til at overtage den tiloversblevne plads i en struktur, hvis principper man selv frit har konstrueret, kan der rejses tvivl om, hvorvidt man kan ville, at de formulerede principper skulle være almen lov. Løsningen på T 3 er:

T 4: All social values - liberty and opportunity, income and wealth, and bases of self-respect - are to be distributed equally unless an unequal distribution of any, or all, of these values is to everyone's advantage."
(Rawls, A Theory ..., op.cit., p 62).

Dette er Rawls generelle opfattelse af retfærdighed. Det giver sig selv, at uretfærdighed da er ulighed, der ikke er til alles fordel. Det ville være ønskeligt, om vi kunne fortsætte og give en generel løsning på samfundets konkrete politiske konstruktionsproblemer. Det tror Rawls, at han kan; men endnu engang viser en omfattende og berettiget kritik, at visionen er større end udførelsen. Vi skifter derfor nu til partielle analyser, med de farer, som det indebærer (se §§ 6 og 10).

T 5a: Hver person skal have lige ret til den mest omfattende frihed, der er forenelig med en lignende frihed for andre.

37) T 3 er en generalisering af fordelingsproceduren "cut and choose". Se Luce og Raiffa, op.cit., pp. 363-68 og Rawls, A Theory ..., op.cit., p. 85. Det bør bemærkes, at selv om Rawls på en eller anden måde fornemmer, at dette spil er relevant for hans problem, undgår han at bruge spillet i sit argument omkring valget i "the original position" (Rawls' version af det grundlæggende spil). Spillet indgår derfor ikke i Rawls' argument for retfærdighedsprincipperne.

Dette princip, der stammer fra Kant, er Rawls' første retfærdighedsprincip (Rawls, A Theory ..., op.cit., p. 60). Princippet anvendelse gælder alle områder, hvor det ikke er muligt at give en rationel begrundelse for ulighed. Lad os med det samme skride til konkretisering:

T 6a: De politiske institutioner må give aktørerne lige stor vægt i den grundlæggende beslutningsproces. Dette kan for eksempel sikres gennem et repræsentativt demokrati, der overholder princippet om: én person, én stemme, én vægt. (Se § 8)

T 6b: Der må sikres størst mulig ytringsfrihed og tolerance for afvigende meninger.

Vi skifter nu et led tilbage i argumentationen og formulerer:

T 5b: De sociale og økonomiske uligheder skal arrangeres således, at de er til fordel for den mindst begunstigede position.

Dette er tæt på Rawls' "princip 2a" (Rawls, A Theory ..., op.cit., p. 302), og det er det princip, der fastlægger rammerne om retfærdighed i politisk økonomi.³⁸ Hvis vi har accepteret T 5b, kan der formuleres et korrelat:

T 5c: De forskellige positioner skal være åbne for alle, under betingelser, der sikrer en fair lighed i muligheder. (Se Rawls, A Theory ..., op.cit., p. 302).

T 5b vil kunne skabe en ulige fordeling, hvis et system med produktionspræmier er til fordel for den mindst begunstigede position. Men hvis dette er tilfældet, kan bundniveauet yderligere hæves ved en fair konkurrence om åbne positioner, der netop sikrer den kollektivt mest rationelle anvendelse af samfundets talentmasse. Den egentlige baggrund for T 5b-c er forestillingen om, at

38) Forskellen til arbejdsværdilæren ligger i, at arbejdsværdilæren regner den enkeltes evner som en privat ejendom (se Locke, Two Treatises ..., (II), op.cit., kap. 5, § 27); hvorimod Rawls tager konsekvensen af, at økonomien er et samarbejde, der er væsentligt mere produktiv end individerne hver for sig, og derfor ser individernes evner som del af et kollektivt aktiv, der skal anvendes så rationelt som muligt. Rawls, A Theory ..., op.cit., pp. 101-6 og pp. 310-15, disse referencer anbefales især til liberale, der på dette sted i argumentet har formået at opbygge spontan indignation over teoriens kollektivistiske aspekter.

en økonomi organiseret omkring produktionspræmier vil være til fordel for alle.³⁹ Rawls fremhæver, at en god kandidat til den konkrete institutionelle udformning af T 5b-c vil være et markedssystem, der reguleres bevidst med henblik på bortklipping af uproduktive uligheder. Rawls selv er principielt agnostisk over for spørgsmålet om, hvorvidt dette system skal være et kapitalistisk eller et socialistisk markedssystem. Empiriske overvejelser peger dog i retning af, at et markedssocialistisk system er at foretrække ud fra Rawls' egne principper. Hvis man skal øge den almene velfærd i et kapitalistisk markedssystem, går vejen over en øgning af profitraten. Som bekendt fra den standende debat om indkomstpøolitik herhjemme i disse år siges det fra de fleste borgerlige økonomiske eksperter, at en økonomisk rationel indkomstpøolitik hovedsagelig må være en lønpøolitik. Det er sikkert rigtigt. Hvis beskæftigelsen skal øges, og skal der ske forbedring af de lave lønninger, da går vejen gennem investering og økonomisk ekspansion; og midlerne hertil i et kapitalistisk markedssystem er: "en forbedring af erhvervslivets indtjeningsmuligheder". Men dette giver de mennesker, hvis hovedindkomst er profit, en strukturel magt; vejen til en forbedring af andre gruppers situation går over en privilegering af profitinteresser. Hvis profitter gennemsnitligt var lavere end lønninger og sociale ydelser, ville dette være en snedig og rationel struktur; men da det modsatte er tilfældet, er der en vis spænding mellem retfærdighedsprincipperne i politisk økonomi og strukturen i et kapitalistisk markedssystem. Et socialistisk markedssystem, hvor ansvaret for og præmien ved ekspansion kan fordeles mere ligeligt, er således bedre bud på rationelle økonomiske institutioner.

T 6c: En god kandidat til den konkrete udformning af de politisk-økonomiske institutioner er et system, der er organiseret som markedssocialisme.

39) En dramatisk illustration af denne teses robuste empiriske støtte kan findes i den måde, hvorpå ideen er brudt igennem en barriere af ideologisk fortrængning i de socialistiske lande. Et klart eksempel er en artikel af den sovjetiske økonom E.G. Liberman. Artiklen har været trykt i "Pravda", der som bekendt betyder sandhed. Se A. Nove & D.M. Nuti (eds.), Socialist Economics, London: Penguin Books, 1972, pp. 309-318. (Kosygin fremfører lignende synspunkter i ibid., pp. 318ff.).

Den her foreslåede teori knirker tydeligt nok i sine logiske hængsler; men den repræsenterer på den anden side et systematisk forsøg på at skabe en generaliseret enhedsteori omkring demokratiets politiske og økonomiske aspekter. Teoriens målsætning er en samlet rationel begrundelse af politisk og økonomisk demokrati. Argumentet bør ikke opfattes som en præsentation af vilkårlige subjektive præferencer, ej heller som en manifestation af den evige sandhed (verdensånden til hest), men som et rationelt argument, der forsøger at etablere en tentativt acceptabel standard for konstruktion og kritik af samfundsinstitutioner. Som sådan fungerer argumentet som en udfordring til folk, der måtte være uenige om at præsentere en falsifikation i form af et bedre argument.

12. Konstruktørprogrammet, der har været til diskussion i denne artikel, er netop et program, det vil sige en kognitiv struktur, der svømmer i et hav af anomalier, en struktur, der derfor rummer mulighed for udvikling og forbedring. Konstruktørprogrammet er samtidig et vigtigt Janusargument, det rummer på én gang et kognitivt og et normativt hoved. Det vil sige, at konstruktørprogrammet i ét aspekt er et program for rationel undersøgelse, samtidig med at det i et andet aspekt regulerer konstruktion og kritik af samfundsinstitutioner. Konstruktørprogrammet rummer en indbygget enhed mellem teori og praksis. Denne enhed giver anledning til såvel stærke som svage sider. Den stærke side består - klart nok - i, at programmet kanalisere rationel overvejelse direkte ind i opbygning og vurdering af samfundsinstitutioner. En svag side ligger deri, at programmet kun kan gøre krav på at rumme en partiel forståelse af de politiske fænomener, programmet rummer en indbygget sociologisk naivitet (se § 2). Denne svaghed giver sig meget let udslag i, at programmet fastholdes i degenererende problemskift. Når dette sker, viser det sig i en mangel på evne til generaliseret anvendelse af programmets hårde kerne, en mangel på evne til at opfange og omvurdere anomalier i forståelsen af de sociale relationer. Dette medfører igen, at programmets kritiske potential skrumper ind til en legitimering af bestående liberale samfundsinstitutioner, en legitimering, der ofte virker meget naiv på udenforstående. Jeg skal afslutningsvis give en konkret illustration af disse modstridende tendenser. Det vil være bekendt,

at der nær starten af den amerikanske uafhængighedserklæring findes følgende passage:

We hold these truths to be self evident: that all men are created equal; that they are endowed by their Creator with certain inalienable rights; that among these are life, liberty, and the pursuit of happiness; that to secure these rights, governments are instituted among men, deriving their just powers from the consent of the governed; that whenever any form of government becomes destructive of these ends, it is the right of the people to alter or to abolish it, and to institute new government, laying its foundation on such principles, and organizing its powers in such form, as to them shall seem most likely to effect their safety and happiness.

I dag kan vi naturligvis ikke sige, at passagen rummer selvindlysende sandheder, men vi kan mere prosaisk sige, at den giver et tålelig præcist rids af centrale dele af konstruktørprogrammets hårde kerne.

En af de amerikanske forfatningsfædre, John Adams, der under den anden kontinental-kongres i 1776 var med til at finde disse ideer selvindlysende sande, modtog under kongressen et brev fra sin kone Abigail. Hun skrev:

I long to hear that you have declared an independancy - and by the way in the new Code of Laws which I suppose it will be necessary for you to make I desire you would Remember the Ladies, and be more generous and favourable to them than your ancestors. Do not put such unlimited power into the hands of the Husbands. Remember all Men would be tyrants if they could. If perticular care and attention is not paid to the Ladies we are determined to foment a Rebellion, and will not hold ourselves bound by any Laws in which we have no voice, or Representation.

Som man vil se, havde Abigail en glimrende evne til at manøvrere med konstruktørprogrammet. John, med den udmærkede evne til beskuelse af selvindlysende sandheder, havde derimod lidt svært ved at finde en grimasse der ku' passe:

As to your extraordinary Code of Laws, I cannot but laugh. We have been told that our Struggle has loosened the bands of Government every where. That Children and Apprentices were disobedient - that schools and Colledges were grown turbulent - that Indians slighted their Guardians and Negroes grew insolent to their Masters. But your Letter was the first Intimation that another Tribe more numerous and powerfull than all the rest were grown discontented. - This is rather too coarse a Compliment but you are so saucy, I wont blot it out.⁴⁰

40) A.S. Rossi (ed.), The Feminist Papers, New York: Bantam Books, 1974, pp. 10-11. Uafhængighedserklæringen er citeret fra Jefferson, op.cit., p. 235.

Note A) Der skal her gøres et par bemærkninger om begrebet repræsentativt demokrati, således som det opfattes i konstruktørprogrammet. Først: ideen om repræsentativt demokrati er en ide, som hviler på et selvstændigt argumentsgrundlag, der er ikke tale om en modificering af direkte demokrati som på en eller anden måde mere autentisk og kun fraveget af praktiske grunde. Dernæst: det er som regel første skridt ud på skråplanet, når man forsøger at fastlægge demokratiets "essens" definitorisk, derimod kan der gives en udmærket definition af det komparative begreb "mere demokratisk". Et samfund kan siges at være mere demokratisk end et andet, hvis det på en mere omfattende måde udfylder én eller flere af følgende tre dimensioner:

1) kontrol:

Denne dimension omfatter stemmerettens omfang (hvor store grupper af befolkningen har stemmeret?) og virkning (kan en tilstrækkelig stor opposition vælte regeringen, hvis den får et flertal afgivne stemmer ved parlamentsvalg?)

2) åbenhed:

Denne dimension indeholder dels de borgerlige frihedsrettigheder ytrings-frihed, forsamlingsfrihed, overbevisningsfrihed (tolerance), dels retten til at opstille politiske partier ved parlamentsvalg (partipluralisme).

3) område:

Der tænkes her på, hvilke områder af samfundslivet der styres efter demokratiske principper (Politisk demokrati? Økonomisk demokrati?).

Note B) I § 6 diskuterede vi en procedure til rationel kritik af institutioner og viste, at proceduren indeholder principielle falsifikationsprocedurer i alle led. Institutionskritik er således et område, der er tilgængeligt for rationel undersøgelse. I § 7 blev det vist, at den gyldne regel er den generelle løsning for spil 1-3. Vi har således sluttet fra "er" til "bør". Dette kan man ifølge værdirelativismen ikke. Værdirelativister og ikke-værdirelativister er generelt enige om, at der kan drages en funktionel distinktion mellem påstande, der appellerer til forstanden, og påstande, der appellerer til viljen. Værdirelativister kalder den første type for faktapræmisser og den anden type for værdipræmisser. Værdirelativismen består nu i den fejlslutning, at en funktionel distinktion er en logisk distinktion. Det ses, at dette er en kikser: der kan gennemføres en grov funktionel distinktion mellem personbiler og lastbiler; men dette hindrer ikke, at begge adfærd reguleres af færdselsloven. På samme måde kan der gennemføres en grov funktionel distinktion mellem påstande, der appellerer til forstanden, og påstande, der appellerer til viljen, men dette forhindrer ikke, at begge kan reguleres af standarderne for rationel undersøgelse. Vi kan grave et spadestik dybere. Når man betragter argumentet omkring spil 1-3 og den normative regel som generel løsning herpå, da forekommer det rigtigt at sige med værdirelativisten, at konklusionen påvirker viljen på en mere markant måde end de enkelte præmisser i spil-argumentet, altså de præmisser, som reglen deduceres fra. Konklusionen har en virkning, der ikke er til stede ved præmisserne betragtet hver for sig. Præmisserne er altså ikke - betragtet hver for sig - værdipræmisser; men det er konklusionen. Den normative virkning af præmisserne, betragtet som en samlet struktur, svarer derimod til den normative virkning af konklusionen. Værdiindholdet i præmisserne er således ikke til stede, når præmisserne betragtes hver for sig i isolation; isoleret set er præmisserne udelukkende kognitive. Det er præmissernes kollektive struktur, der er normativ; denne

virkning er en interaktionseffekt mellem de enkelte præmisser, og er derfor ikke synlig i disse set isoleret. Hele argumentet, præmisser og konklusion, er et Janusargument, der på én gang har både et kognitivt og et normativt hoved.

Et enkelt konkret eksempel på den værdirelativistiske fejlslutning: Popper formulerer (i K.R. Popper, The Spell of Plato, The Open Society and Its Enemies, vol. 1, London: Routledge & Kegan Paul, 1966, kap. 5) en ubrydelig dualisme mellem fakta og standarder. Fakta omfatter fakta og teorier, alt hvad der er kognitivt og falder under forstanden; mens standarder dækker alt normativt, typisk konstitutionelle normsystemer. Den omstændighed, at standarder falder under viljen, udtrykker Popper ved at sige, at standarder i modsætning til fakta er beslutninger. Men det er galt; Popper kan kun sige, at accepten af normsystemer afhænger af beslutninger. Det morsomme er nu, at Popper har været blandt de erkendelsesteoretikere, der klarest har gjort op med forestillingen om "hårde fakta"; for Popper afhænger accepten af videnskabelige teorier også af beslutninger (jfr. Popper, The Logic of Scientific Discovery, London: Hutchinson & Co., 1972, blandt andet sektion 11. Se også Lakatos, The Methodology ..., op.cit., kap. 1, for en videre udvikling). I Poppers senere terminologi: både videnskabelige teorier og normsystemer eksisterer objektivt uden for os (verden 3). Hvorledes vi beslutter os til at forholde os til dem, hører under verden 2, menneskelig handling. (Jfr. Popper, Objective Knowledge. An evolutionary Approach, Oxford: Clarendon Press, 1973, specielt kap. 3 og 4).